

Tidsskrift for Kortlægning og Arealforvaltning

Danish Journal of Geoinformatics and Land Management

Sagens oplysning – regelgrundlaget for proces i skelforretningssager

Tanja L. Skovsgaard

Landinspektør, ph.d. studerende, Institut for planlægning, Aalborg Universitet ¹

ABSTRACT

I artiklen redegøres for reglerne, der ligger til grund for sagens oplysning ved skelforretninger. Det slås fast, at ansvaret for sagens oplysning alene ligger hos den landinspektør, der leder skelforretningen. Der argumenteres for, at kontradiktionsprincippet også må være gældende ved skelforretninger samtidig med, at det konstateres, at det fortsat er uafklaret, hvor vidtgående krav til kontradiktion parterne kan stille. Endelig problematiseres sammenhængen i parternes adgang til kontradiktion, beviser før skelforretningen og deltagelse i skelforretningen.

Keywords:

skelforretningsprocessen, skeltvist, udstykningslovgivningen, landinspektørens undersøgelsespligt ved skelforretninger.

DOI: <http://dx.doi.org/10.5278/ojs.tka.v1i1.712>

1. Ansvar for sagens oplysning

Ifølge skelforretningsvejledningens² afsnit 4.3 er det den landinspektør, der leder skelforretningen, der har det fulde ansvar for at fremskaffe de nødvendige oplysninger til brug for skelforretningens afgørelse: *"Det påhviler alene landinspektøren at fremskaffe de oplysninger, som er nødvendige for at træffe afgørelse om ejendomsgrænsens beliggenhed."* Reglerne bag denne utvetydige formulering i vejledningen er vanskelige at finde, de fremgår hverken af udstykningsloven³ eller skelforretningsbekendtgørelsen⁴. Skelforretningsbekendtgørelsens § 3, stk. 1, fastlægger, at landinspektøren skal søge at opnå enighed mellem parterne, når landinspektøren *"finder skelspørgsmålet tilstrækkeligt belyst"*. Bestemmelsen fastlægger ikke, hvem der skal belyse skelspørgsmålet. Af administrativ praksis fremgår det ganske tydeligt, at ansvaret for sagens oplysning antages at ligge hos landinspektøren. Eksempelvis Landinspektørnævnets kendelse i Sag 205⁵, hvor der klages over flere forhold, herunder landinspektørens manglende undersøgelser. Her foretager Landinspektørnævnet en vurdering af omfanget af landinspektørens pligt til at oplyse sagen. Denne vurdering forudsætter, at ansvaret netop er placeret hos landinspektøren.

I Danmark er ansvar for processtyring og afgørelse pålagt den besluttende tredjepart ved såvel official- som forhandlingsprincip. Fremskaffelse af bevismateriale til sagens oplysning er efter forhandlingsprincippet parternes ansvar. Ved officialprincippet (officialmaksimen eller undersøgelsesprincippet) er det derimod pågældende forvaltningsmyndigheds ansvar at tilvejebringe de nødvendige oplysninger. I praksis kan undersøgelsen uddelegeres af en offentlig myndighed, og det kan påhvile borgerne at fremskaffe oplysninger. Men forvaltningsmyndigheden har ansvaret for at sikre, at de relevante og nødvendige oplysninger foreligger, før der træffes afgørelse. Heraf følger, at det samtidig er myndighedens ansvar at kontrollere de anvendte oplysninger, således at sagens afgørelse hviler på et korrekt materielt grundlag⁶.

Skelforretningsvejledningen og administrativ praksis' ansvarsplacering af sagens oplysning modsvares dermed forvaltningsmyndighedens ansvar efter officialprincippet. Parallellen til officialprincippet kan ikke læses ud fra lovgivningen, og idet landinspektøren er en privat erhvervsdrivende, er princippet anvendelse heller ikke på anden vis umiddelbart indlysende. Det er alligevel lykkedes at finde to svarbreve fra matrikelmyndigheden, hvor

det direkte angives af matrikelmyndighedens regeltolkning, at skelforretninger følger officialprincippet. Det ene brev er i sagen j.nr. U2002/3091D, hvor matrikelmyndigheden skriver: *"Det fremgår af vejledningens afsnit 4.3. Grundlaget for afgørelsen, at landinspektøren har ansvaret for at fremskaffe de oplysninger, som er nødvendige for at træffe afgørelse om ejendomsgrænsens beliggenhed. Landinspektøren træffer ikke sin afgørelse alene på grundlag af ejernes forklaring, men skal også tage andre forhold i betragtning"...* *"Skelforretninger kører således efter officialmaksimen."*⁷ Det andet brev er i sagen j.nr. U1986/1828f, hvor matrikelmyndigheden skriver: *"Det bemærkes, at den landinspektør, som leder skelsætningsforretningen, har en selvstændig forpligtigelse til at sørge for, at alle relevante oplysninger fremskaffes. Landinspektøren må i givet fald selv indhente dem (officialprincip) i modsætning til domstolene (forhandlings-princip)."*⁸

Formålet med at lægge ansvaret for undersøgelsen hos landinspektøren belyses gennem forarbejderne til udstykningsreformen, der trådte i kraft i 1991, hvor det anføres, at selve begrundelsen for at etablere og dermed også bibeholde ordningen med skelsætningsforretninger/skelforretninger blandt andet er: *"ønsket om at inddrage de pågældende landinspektørers særlige viden om de tekniske og ejendomsretlige forhold, herunder særlige lokale sædvaneregler, der har betydning for afgørelsen af spørgsmål om skels beliggenhed."*⁹ Denne forklaring kunne for så vidt lige så godt anvendes, hvor det alene var landinspektørens opgave at træffe afgørelser og ikke at undersøge, men alligevel fås et indtryk af den tankegang, der ligger bag princippet om landinspektørens ansvar for sagens oplysning. Opmåling, afsætning, beregninger og kortlægning har hidtil været opfattet som vanskelige tekniske discipliner. De ejendomsretlige regler om hævde kræver desuden en evne til fortolkning af regler og kendskab til retspraksis. Da det undersøgende arbejde typisk indebærer viden om, hvordan begge dele håndteres, synes holdning at være, at arbejdet ligger bedst i professionelle hænder. Holdningen knytter sig dermed til forståelsen bag landinspektørmonopolet. Det må dog bemærkes, at på trods af forarbejdernes angivelse af kendskab til såvel tekniske forhold som ejendomsretlige forhold eller lokale sædvaneregler, så må det vel

antages, at alene de tekniske forhold spiller en central rolle for undersøgelsespligten. Hverken ejendomsretlige forhold eller lokale sædvaneregler er noget, der eksempelvis flytter ansvaret for sagens oplysning ved hverken hegnsyn eller byret. Spørgsmålet er altså, om det i stedet er sagens genstand især det tekniske arbejde ved skelforretninger, der gør det relevant at anvende officialprincippet.

Beslægtet dansk lovgivning er hegnslovens¹⁰ regler om hegnsynsforretninger. For hegnsynsforretninger er det som ved skelforretninger ikke fastlagt i lovgivningen, hvorvidt de kører efter official- eller forhandlingsprincippet. Men hegnsynsforretningen er baseret på forhandlingsprincippet på trods af, at hegnsynet er en forvaltningsmyndighed. Begrundelsen er ifølge Berg, at hegnstvister: *"er privatretlige nabokonflikter, der i det væsentlige angår en række tekniske spørgsmål om hegn. Der er tale om en partsproces."*¹¹ Bergs begrundelser er påfaldende, idet præcis den samme argumentation gør sig gældende for skelforretninger, her er der også tale om privatretlig nabokonflikt med en partsproces og tekniske spørgsmål. Med ved skelforretninger er det officialprincippet, der gælder.

Sammenlignes med skeltvisters afgørelse i udlandet, så foretages de typisk enten af offentlige myndigheder (det er f.eks. tilfældet i Sverige) og er således omfattet af officialprincippet, eller ved domstolene (det er f.eks. tilfældet i Storbritannien) og er omfattet af forhandlingsprincippet.

Sagens genstand er dermed ikke i sig selv eneste begrundelse, men begrundelsen kan i stedet være baseret på en dybereliggende forforståelse af landinspektørens rolle som matrikelmyndighedens "forlængede arm", således at parallellen til det svenske embedsmandsværk skabes. Forestillingen synes så indbygget, at det end ikke er nødvendig at nævne den, hverken i forarbejder eller i litteraturen. Forforståelsen ses indbygget i fortolkningen af landinspektøransvar og god landinspektørskik. Udtrykket for forforståelsen ses måske bedst ved landinspektørens monopol på matrikulære arbejder, herunder alle former for skelfastlæggelse.

Spekulativt kan en del af forklaringen for denne forforståelse hænge sammen med landinspektørfagets og de såkaldt økonomiske landmåleres oprindelige udspring som ansatte og bemyndigede af

matrikelmyndigheden under diverse økonomiske opmålinger af landet fra 1688-matriklen, over udskiftningen i slutningen af 1700-tallet til den senere matrikulering, der ledte til matriklen af 1844¹². De første landinspektører var embedsmænd, og først under udskiftningen gav behovet for et øget antal anledning til en ændring af den kongelige landinspektørbestalling etableret i 1768, så der efter 1773 var mulighed for, at private landinspektører kunne udføre matrikulære arbejder på bestilling.¹³ Landinspektører med bestalling blev herefter ansat af matrikelmyndigheden til skelafsætning, prøvelse samt opmålings- og kortlægningsarbejde under matrikuleringen. Landinspektørerne havde allerede dengang ofte andet privat arbejde ved siden af, men matrikelmyndigheden var rekvirent på det matrikulære arbejde. Rekvisitionen foregik ved, at landinspektørerne fik en meddelelse om, at de var blevet udset til at deltage i matrikuleringsarbejdet. Meddelelsen havde karakter af en tvangsudskrivelse¹⁴ eller måske snarere et offentligt hverv. Medmindre landinspektørerne kunne komme med vægtige grunde, var de beordret til arbejdet.

Ud over dette oprindelige udspring med kongelig bestalling – i dag beskikkelse – sammen med den egentlige ansættelse som embedsmænd, kan opfattelsen af arbejdet med ejendomsgrænser som en myndighedsopgave desuden være påvirket af, at arbejdet uden for landets grænser ofte udføres af en offentlig matrikelmyndighed, og at det samme tidligere gjorde sig gældende inden for landets grænser såvel i Sønderjylland, som i Københavns og Frederiksberg Kommuner.

2. Landinspektørens bevisfremskaffelse

Som det fremgår overfor, er det landinspektøren, der leder skelforretningen, der efter officialprincippet har ansvaret for sagens oplysning. Spørgsmålet er, hvilke oplysninger og undersøgelser der er nødvendige, før landinspektørens pligt er opfyldt. Hverken udstykningsloven eller skelforretningsbekendtgørelsen belyser spørgsmålet, da reglerne om sagens oplysning blev fjernet fra loven og bekendtgørelsen ved udstykningsreformen i 1991. I de nu gældende regler står dermed alene tilbage kravet i udstykningslovens § 36, stk. 1, om, at afsætningen skal foretages ud fra landinspektørens ”skøn” af,

hvad der må anses som den rette ejendomsgrænse. Af bemærkningerne til lovforslaget¹⁵ Til § 36 Ad stk. 1, fremgår det, at ”Landinspektøren skal træffe sin afgørelse om ejendomsgrænsens beliggenhed – herunder om grænsen er ændret ved hævds erhvervelse – på grundlag af oplysningerne fra matriklen, forholdene på stedet, parternes og andre fremmødtes forklaringer og fremlagte dokumenter m.v.” Hensigten fremstår altså ganske klart, og beskrivelsen synes i øvrigt at svare til den, der var gældende for skelsætningsforretninger i udstykningsbekendtgørelsen før udstykningsreformen.

Og skønt en sletning af reglerne for sagens oplysning må siges at være en ganske betydelig regelændring, er der intet angivet i forarbejderne til belysning af motivationen for at fjerne dem. Tværtimod synes hensigten at have været at flytte dem fra udstykningsloven til den nye skelforretningsbekendtgørelse. Men dette skete altså ikke. Det er overraskende, og det er relevant at overveje, om sletningen har baggrund i en fejl i forbindelse med lovarbejdet. Denne vurdering støttes blandt andet af, at det kan konstateres, at reglerne trods fjernelser, fortsat synes forudsat gældende, idet de slettede regler er tolket i skelforretningsvejledningens afsnit 4.3, der anfører lovbemærkningernes ordlyd, med en erstatning af ”m.v.” med ”samt andre oplysninger, for eksempel om eksisterende hegn alder eller om regler eller sædvaner for placering af hegn i forhold til skel.” Lovbemærkningernes ordlyd ses i hovedtræk også genanvendt i matrikelmyndighedens regeltolkning i tidligere nævnte sag j.nr. U2002/3091D¹⁶.

Det fremgår indirekte af skelforretningsbekendtgørelsen § 3, stk. 1, at sagen skal oplyses, og det må så være denne oplysning, der skal understøtte landinspektørens skøn efter udstykningslovens § 36. Og på trods af de slettede regler for sagens oplysning synes det samtidigt rimeligt at antage, at reglerne fortsat er gældende via lovens bemærkninger, der kommer til at tjene som kilde til forståelse af reglernes formål. I hvert fald er det antageligvis i strid med god landinspektørskik ikke at opfylde bemærkningernes krav, uanset disse ikke er fastlagt i hverken lov eller bekendtgørelse. Men uden udstykningsregler må grundlaget for sagens oplysning dog være særdeles uklart for sagens parter. De regler, der er tilbage i udstykningslovgivningen,

er bekendtgørelse om matrikulære arbejder¹⁷ § 4. Her fremgår det, at landinspektøren, før skel afsættes, skal *"undersøge"*, om ejendomsgrænsen på stedet er i overensstemmelse med matriklens oplysninger, og hvis det ikke er tilfældet, skal ejendommenes ejere have mulighed for at udtale sig. Ud fra denne beskrivelse har landinspektøren dermed en begrænset pligt til alene at undersøge såvel forholdene på stedet som matriklens oplysninger. Er der uoverensstemmelse, er det efter reglens ordlyd tilsyneladende overladt til sagens parter at oplyse uoverensstemmelsen. Men reglerne i bekendtgørelse om matrikulære arbejder § 4 er fastlagt i medfør af udstykningslovens § 34, stk. 3, der efter § 34, stk. 4, ikke gælder ved afsætning af ejendomsgrænser som led i skelforretninger. Desuden er reglerne tydeligvis ikke så omfattende som dem, der blev stillet Folketinget i udsigt gennem lovforslagets bemærkninger. Det springende punkt er især, hvor langt landinspektøren har pligt til at gå i forhold til at undersøge hævde.

Omfanget må afhænge af, hvad der i den konkrete sag oplyser sagen. Efter forvaltningsretten må myndigheder ikke træffe afgørelse på et utilstrækkeligt grundlag, men på den anden side er det ikke nødvendigt at undersøge sagen ud over, hvad der er tilstrækkeligt for at kunne træffe den materielle rigtige afgørelse.¹⁸ Idet langt de fleste skelforretninger handler om, hvorvidt der er vundet hævde eller ej, kunne det ud fra officialprincippet antages, at materiale, der belyser dette spørgsmål, falder inden for de oplysninger, som landinspektøren skal sikre er til stede ved skelforretningen. Hvor målingerne og forholdene i marken ikke automatisk kan sige noget om forholdene i marken for tyve år siden, kunne det dermed antages at høre til landinspektørens ansvar for sagens oplysning at sikre, at der ved skelforretningens start er andet materiale, der kan belyse hævde. Dette kan være tyve år gamle luftfoto, vidner eller sagkyndige, der vurderer alderen på hegn. Denne forståelse synes at være konsistent med vejledningens beskrivelse. Desuden kunne det antages, at det som hovedregel er nødvendigt for landinspektøren at se forholdene i marken før skelforretningen for at kunne vurdere, om forholdene i sig selv kan give tilstrækkelige oplysning af hævdespørgsmålet, el-

ler om de nævnte andre dokumenter og oplysninger skal indhentes. Så vidt lovgivning, principper og udledte antagelser.

Men en nærmere undersøgelse af den noget begrænsede administrative praksis giver et andet billede. Af kendelse fra Landinspektørnævnet i Sag 166¹⁹ fremgår, at klager har klaget over, at landinspektøren ikke havde set de gamle luftfoto i matrikelmyndighedens arkiv, talt med gamle naboer og tidligere ejere af ejendommene, undersøgt kommunens oplysninger eller foranlediget en profilgravning til konstatering af den gamle skelgrøfts beliggenhed. Landinspektørnævnet vurderer, at landinspektøren har *"indhentet tilstrækkelige oplysninger og relevant materiale til behandling af skelsagen og i øvrigt har forberedt og gennemført skelforretningen på en faglig korrekt måde. Nævnet har herved også taget i betragtning, at klageren under skelforretningen var ledsaget af såvel landinspektør som advokat."* Det er særlig forholdet om kontakten til *"gamle naboer og tidligere ejere af ejendommene"*, der er interessant. Landinspektøren svarer ikke på dette forhold, og nævnet finder altså, at der alligevel er indhentet tilstrækkelige oplysninger og relevant materiale i sagen.

Af kendelsen fra Landinspektørnævnet Sag 205²⁰ fremgår, at der i sagen klages over en række punkter, herunder landinspektørens manglende undersøgelser. Her vurderer Landinspektørnævnet, at også tinglyste dokumenter, der belyser anden mands råden, burde være anskaffet til skelforretningen. Til gengæld giver Landinspektørnævnet ikke klager ret i, at samtlige matriklens dokumenter for ejendommen burde være fremskaffet, idet de i det konkrete tilfælde ikke havde relevans for skeltvistens oplysning.

Martensen beskriver landinspektørens generelle ansvar ved undersøgelser som et rådgivningsansvar: *"Når en landinspektør rekvireres til at udføre et stykke arbejde, kræver det hertil altid, at han skal anvende en række oplysninger udefra."*²¹ Martensen konstaterer dog, at det er en del af landinspektørens ansvar at prøve de oplysninger, landinspektøren får fra sagens parter: *"Landinspektøren må foretage en saglig vurdering af de oplysninger, som klienten selv fremkommer med. Dette indebærer navnlig, at landinspektøren ikke kan slå sig til tåls med, at*

klientens oplysninger om arealer, matrikelkort, servitut eller dispensationer er korrekte. Der må angående sådanne oplysninger foretages en prøvelse, typisk ved at landinspektøren selv indhenter de pågældende oplysninger."²² Beskrivelsen peger altså på, at parternes oplysninger ikke i sig selv kan anvendes, landinspektøren må selv undersøge dem nærmere og lade dem prøve, før oplysningerne kan bruges.

Ramhøj anbefaler, at der til brug ved skelforretninger sikres dokumentation for tinglyst adkomst, servitutoplysninger, måloplysninger, fikspunktoplysninger, matrikelkort samt relevante historiske oplysninger om skellet²³. Desuden anbefaler han, at der inden skelforretningen udarbejdes et kort over skelstrækningen, hvorpå både medtages de eksisterende forhold, og det i matriklen registrerede skel. Men der synes alene at være tale om anbefalinger, ikke regeltolkning.

Den begrænsede administrative praksis giver dermed et indtryk af, at officielle dokumenter fra såvel matrikel som tingbog skal anskaffes, forholdene skal besigtiges og parternes høres. Martensen peger på, at parternes oplysninger skal prøves. Men mere synes parterne ikke at have et egentlig krav på. Bemærkningen i Sag 166 "*Nævnet har herved også taget i betragtning, at klageren under skelforretningen var ledsaget af såvel landinspektør som advokat*" peger dog på, at landinspektøren kan have en udvidet forpligtigelse, hvis parterne ikke har professionelle rådgivere.

Hverken udstykningslov eller skelforretningsbekendtgørelse nævner muligheden for forberedende målinger eller forberedende møder før skelforretningen. Det formodes, at undersøgelser af forholdene i marken hører under landinspektørens ansvar for at oplyse sagen, og formentlig vil det ofte være nødvendigt at foretage disse undersøgelser forud for skelforretningen for at få fastlagt, om anden dokumentation er nødvendig til belysning af skelspørgsmålet. At landinspektøren kan vælge at foretage opmåling og også andre former for undersøgelser på ejendommene før skelforretningen er specifikt nævnt i skelforretningsvejledningens afsnit 4.2. Denne nævner sådanne undersøgelser i sammenhæng med en forklaring om habilitet.

3. Landinspektørens bevisfremlæggelse

3.1 Landinspektørens bevisfremlæggelse før skelforretningen

Der er ikke udtrykkelige krav i reglerne om, at landinspektøren fremlægger sagens beviser for parterne, før beslutningen træffes. Det vil sige, at hverken udstykningsloven eller skelforretningsbekendtgørelsen har nedskrevne krav om, at landinspektøren før skelforretningen fremsender eller under skelforretningen fremlægger egne eller af parterne modtagne beviser.

Det eneste sted emnet berøres er i forhold til indkaldelsen, hvor skelforretningsvejledningens afsnit 3 anbefaler, at landinspektøren oplyser parterne om, hvem der er indkaldt til skelforretningen (vidner). Da der i samme indkaldelse anbefales parterne at foreslå landinspektøren at indkalde andre, bliver det usikkert, om landinspektøren i givet fald skal sende en revideret deltagerliste, men det kan antages at være tilfældet.

I den tidligere omtalte kendelse i Landinspektørnævnets Sag 205²⁴ fremgår det, at der blandt andet var klaget over, at landinspektøren ikke har udsendt alle bilag til parterne i forvejen. Landinspektøren henviste til, at parterne havde de fleste af bilagene i forvejen og kunne supplere ved at bestille bilagene via en til indkaldelsen vedlagt bilagsliste. I indkaldelsen stod: "*Til orientering vedlægges en kopi af sagens bilagsliste, idet bemærkes at bilag, som en af parterne ønsker tilsendt, kan fås ved henvendelse til mit kontor. Matrikulær plan, udarbejdet efter foreliggende målinger, vedlægges til orientering.*" Landinspektørnævnet konkluderer: "*At bilag ikke medfulgte, men kunne rekvireres i henhold til den vedlagte bilagsliste, anser nævnet ikke for en fejl.*" Det interessante ved nævnets bemærkning er, at den kan forstås således, at havde det ikke været muligt at rekvirere bilag via bilagslisten, var det en fejl. Men formentlig skal bemærkningen tolkes således, at det blev relevant at give mulighed for at rekvirere bilagene, fordi bilagene var nævnt i indkaldelsen. Efter reglerne er der intet krav om, at parterne skal have dokumenterne i forvejen.

I Landinspektørnævnets Sag 310²⁵ klages der over en landinspektørs varetægelse af en skelforretning. Et af klagepunkterne vedrører, at landinspektøren før skelforretningen havde videresendt

det brev, som klager havde sendt til ham. Landinspektørnævnet afviser at behandle sagen²⁶, da det vurderer, at hovedparten af klagepunkterne vedrører habilitet og skelfastlæggelse, og de øvrige klagepunkter kan afvises. Herudfra konstateres, at klagen må anses for *"åbenbart grundløs"*. Landinspektørnævnet anfører i sin begrundelse, at spørgsmålet om fremsendelsen af materiale til modparten vedrører skelfastlæggelse. Dette på trods af, at der helt åbenbart er tale om en klage over et processuelt forhold – ikke et materielt.

Hvor administrativ praksis således ikke i væsentlig grad belyser kravene til landinspektørens fremlæggelse af beviser før skelforretningen, er der angivet en klar administrativ regeltolkning i sagen j.nr. KMS-2010-00005²⁷. Heraf fremgår det, at parterne ikke har krav på at få tilsendt materiale forud for skelforretningen. Det er alene landinspektørens beslutning, hvad der skal fremsendes: *"Det er styrelsens opfattelse, at det er landinspektøren, der vurderer om modtaget materiale skal sendes til modparten forud for skelforretningens afholdelse. Det vil ikke være i strid med god landinspektørskik at vente til åstedsmødet med at fremlægge modtaget materiale for parterne. Parterne får også mulighed for at tage stilling til de oplysninger, som landinspektøren har lagt til grund i den redegørelse som landinspektøren skal udarbejde, hvis der ikke kan opnås forlig om skellets beliggenhed."*

I litteraturen er emnet ikke gjort til genstand for retsdogmatisk regeltolkning, men Ramhøj²⁸ har forskellige normativt baserede anbefalinger, således advarer han på det nærmeste mod at sende beviserne forudgående: *"Selv om der ikke er noget til hinder for, at parterne får kendskab til det materiale, landinspektøren indsamler eller modtager, må det nøje overvejes, i hvilken udstrækning der skal fremsendes kopi heraf til parterne – og i givet fald til alle parter. I den konkrete situation kan det dreje sig om et betydeligt antal dokumenter, hvori ikke alle har interesse. Forudsætningen for at udlevere materiale, parterne har tilsendt landinspektøren, er, at de erklærer sig indforstået med en sådan fremgangsmåde."* Den sidste bemærkning peger på yderligere et emne, der (heller) ikke er berørt i reglerne, nemlig spørgsmålet om, hvorvidt landinspektøren ved modtagelse af materiale fra én part skal videresende det i kopi til modpar-

ten. Som det fremgår af citatet anbefaler Ramhøj, at det kun sker med parternes accept.

Ramhøjs anbefalinger og matrikelmyndighedens regeltolkning indeholder flere åbenlyse uensigtsmæssigheder. Netop en større mængde materiale vil det være vanskeligt for parterne at tage stilling til i marken, hvor der samtidig pågår en proces. Og personer med læsehandicap vil være særlig dårlig stillet og fuldstændig afhængig af, at landinspektøren læser dokumenterne igennem ord for ord. I tolkningen synes at gennemskinne en tilgang til officialprincippet, hvorefter det ikke er nødvendigt, at parterne forstår sagens beviser. Men parternes mulighed for at give fyldestgørende modsvar forudsætter forberedelser, herunder mulighed for at undersøge, om der findes moddokumentation og eventuelt indhente sådan. Efterfølgende fremskaffelse af dokumentation kræver en udsættelse af skelforretningen og en risiko for forlænget procestid og i hvert fald en fordyrelse af sagen. Undlader landinspektøren at videresende modtaget dokumentation fra den ene sagspart, da er der samtidig tale om, at landinspektøren forholder én af parterne faktuelle oplysninger, som landinspektøren er bekendt med, at modparten har.

3.2 Landinspektørens bevisfremlæggelse under skelforretningen

Skønt det altså fremgår, at der ikke i regeltolkningen forudsættes, at parterne får mulighed for at forberede sig på skelforretningen gennem materiale fra landinspektøren, fremgår det samtidig også af ovenfor anførte citat i sagen j.nr. KMS-2010-00005, at det i hvert fald forudsættes, at landinspektøren foretager en bevisfremlæggelse under skelforretningen. Dette synspunkt i administrativ praksis kommer endnu tydeligere frem i sagen j.nr. U2010/65704, der blev ugyldig, da matrikelmyndigheden nægtede at notere sagen. I sagen indgår spørgsmålet om bevisfremlæggelse under skelforretningen. Af matrikelmyndighedens regeltolkning fremgår det, at det forudsættes, at der under skelforretningen sker en bevisfremlæggelse, så parterne kan udtale sig om beviserne, før landinspektøren træffer sin beslutning. I sagen udsætter landinspektøren skelforretningen for at søge sagen bedre oplyst, før han træffer sin afgørelse. Det fremgår af

sagen, at han har individuel korrespondance med parterne efter skelforretningsmødet, og før han træffer sin afgørelse. Forholdet får betydning, fordi landinspektøren ikke genindkalder parterne efter sin udsættelse af skelforretningen, men træffer sin afgørelse på kontoret. Den manglende genoptagelse er det centrale forhold, da sagen nægtes notering i matriklen. Men kravet om genoptagelse er netop relevant, fordi genoptagelsen kunne have bidraget til at give parterne adgang til modsvar. I sagen medførte den manglende genoptagelse blandt andet, at informationer ikke blev fremlagt ved skelforretningen og heller ikke på anden måde blev forelagt modparten. Som del af begrundelsen for sin afgørelse om nægtelse af notering af skelforretningen anfører matrikelmyndigheden: *"De efterfølgende oplysninger, herunder telefonsamtaler foregik uden for regi af skelforretningen og dermed uden, at de øvrige parter blev inddraget og havde mulighed for at give modsvar. På den baggrund blev ejendomsgrænsen afsat den [...] uden for skelforretningens rammer og uden parternes tilstedeværelse."*²⁹

Der synes dermed at være et billede af en administrativ regeltolkning, der entydigt stiller krav om, at parterne forelægges landinspektørens beviser under skelforretningen med det formål, at de har mulighed for at give modsvar, før landinspektøren træffer sin afgørelse. Matrikelmyndigheden forudsætter dermed, at kontradiktionsprincippet i hvert fald i en vis udstrækning er gældende ved skelforretninger.

I civilprocessen antages det, at parterne har ret til partsoffentlighed og aktindsigt og dermed ret til at gøre sig bekendt med sagens bevismateriale samt være til stede under alle retsmøder. Desuden gælder kontradiktionsprincippet, hvorefter parterne har ret til at udtale sig om den anden parts bevismateriale før sagens afgørelse.³⁰ Under retssager sikres parternes kontradiktion desuden ved en forberedelsesproces, hvor parterne skal fremsende beviserne til retten og hinanden. Parterne har herefter mulighed for at finde modbeviser herunder både vidner og dokumenter. Derefter kører endnu en proces med kontradiktionsmulighed for de nye beviser. Forberedelserne stopper først, når dette er sikret.

I forvaltningsretten forstås kontradiktion eller

partshøring som en parts adgang til med henblik på varetagelse af egne interesser at sætte sig ind i en sags oplysninger og fremkomme med en udtalelse, inden sagen afgøres.³¹ I forhold til forvaltningsmyndigheden sikres kontradiktion eller partshøring ved, at parterne bedes fremsende samtlige oplysninger, og før der træffes afgørelse får forelagt hensigten og begrundelsen for den konkrete afgørelse; hvorefter parterne gives anledning til på ny at udtale sig. Parternes rettigheder er sikret i forvaltningslovens³² § 19. Muligheden for at kunne udtale sig gælder kun, hvor oplysningerne er til ugunst for parterne. Parterne kan efter forvaltningslovens § 21, stk. 1, desuden forlange, at sagens afgørelse udsættes til parterne har haft mulighed for at give en udtalelse. Forvaltningsafgørelser vedrører typisk ikke to parter, men i stedet én part og pågældende myndighed. Men i forvaltningssager med tvist mellem flere parter antages ifølge domspraksis også at være pligt til kontradiktion i forhold til *"partsindlæg af væsentlig betydning for modparten"* – på trods af, at denne form for kontradiktion ikke fremgår direkte af forvaltningslovgivningen.³³

Matrikelmyndighedens antagelse om, at kontradiktionsprincippet mellem parterne også i en vis udstrækning er gældende på trods af, at der ikke er nedskrevne regler herom, er således konsistent med forvaltningsretten. Men også konsistent med domspraksis for hegnsynsforretninger. Hegnsloven er et eksempel på anden lignende lovgivning, hvor der i en proces ikke er angivet regler for kontradiktion.³⁴ Kontradiktionsprincippets gyldighed ved hegnsynsforretninger blev fastlagt ved dom fra Vestre Landsret, U1994.499V, hvor landsretten fandt, at hegnsynets kendelse stred mod grundlæggende processuelle principper, fordi en part ikke havde haft adgang til kontradiktion.

Fra landsrettens afgørelse om, at grundlæggende processuelle principper (herunder altså kontradiktion) er gældende ved hegnsynsforretninger på trods af, at de ikke indgår direkte i lovgivningen, synes det nærliggende at drage en parallel til reglerne for skelforretninger og rimeligt at antage, at reglerne om kontradiktion også gælder her. I givet fald må det samtidig antages, at de gældende regler og myndighedernes regeltolkning ikke i til-

strækkeligt omfang understøtter parternes kontradiktionsret. Så længe der ikke foreligger domme herom for skelforretninger, henstår det dog fortsat i det uvisse, hvor vidtgående krav til kontradiktion parterne kan stille.

4. Parternes forberedelser og bevisfremskaffelse

Sagens parter er rekvirenten og ejerne af de berørte ejendomme. Da landinspektøren har ansvaret for sagens oplysning, er der intet anført i skelforretningsreglerne om parternes forberedelser eller undersøgelser. Som udgangspunkt må det forudsættes, at parterne har læst indkaldelsen og eventuelle bilag. Der er i skelforretningsvejledningen som bilag et eksempel på en informationsfattig indkaldelse, hvori det forudsættes, at parterne også får tilsendt skelforretningsbekendtgørelsen. Dette må være den mængde informationer, det forudsættes, at parterne har læst og har brug for inden skelforretningen. Det forhold, at det ikke er udtrykkeligt nævnt i reglerne, at parterne skal have tilsendt sagens dokumenter forudgående, understreger, at læsning heraf ikke kan vurderes at være et krav til parternes forberedelser.

Skelforretningsvejledningen afsnit 3 giver retningslinjer for, at parterne opfordres til at oplyse over for landinspektøren, hvis de har kendskab til tredjeparter, der kan bidrage til oplysninger om skellet forløb; og i indkaldelseseksemplet i skelforretningsvejledningen opfordres parterne til at fremsende bevismateriale til landinspektøren før skelforretningen. Dermed er der i vejledningen lagt op til, at parterne forsøger at finde vidner samt forsøger at fremskaffe øvrig dokumentation. Da parterne ikke forud for skelforretningen har krav på at få oplyst, at der ved skellet afsætning skal tages højde for eventuel hævde, er det dog uklart, hvordan det forudsættes, at parterne på egen hånd skal finde relevante vidner og dokumenter.

5. Parternes bevisfremlæggelse

Som nævnt fremgår det af bemærkningerne til lovforslaget Til § 36 Ad stk. 1, og skelforretningsvejledningens afsnit 4.3.2, at parternes og andre fremmødtes forklaringer skal indgå i sagens oplysning og dermed i landinspektørens afgørelse. Dermed må det altså antages, at det på trods af

manglende nedskrevne regler herom er hensigten, at parterne skal have anledning til at udtale sig under skelforretningen. Dette fremgår også af matrikelmyndighedens regeltolkning, hvor det som nævnt forudsættes, at parterne skal gives mulighed for modsvar på landinspektørens beviser, før denne træffer sin afgørelse. Udtalelserne må forstås som parternes påstande og fremlæggelse af beviser, herunder førelse af vidner.

Udtalelser og modsvar under skelforretningen forudsætter, at parterne faktisk har mulighed for at være til stede og aktivt deltage under skelforretningen. Men skelforretninger kan gennemføres, selv om parterne ikke møder. Frem til udstykningsreformen i 1991 fremgik dette af udstykningsloven, i dag kan det alene udledes indirekte af reglerne. At parternes opmærksomhed bør henledes herpå fremgår af førnævnte eksempel på mødeindkaldelse i skelforretningsvejledningen: *"Skelforretningen kan afholdes, selvom De ikke møder op."* Skelforretningsreglerne indeholder ikke udtrykkeligt krav om, at parterne skal have mulighed for at deltage under skelforretningsmødet – reglerne nævner end ikke lovligt forfald. Ved skelforretninger har parterne ud fra en snæver regeltolkning ikke anden mulighed end at sende en fuldmægtig, hvis de ikke kan deltage på det pågældende tidspunkt. Og netop fastlæggelse af mødetidspunktet bliver omdrejningspunktet, når parternes ret til at deltage i deres egen sag skal drøftes. Reglerne forhindrer ikke, at landinspektøren flytter et allerede varslet møde, eller landinspektøren kontakter alle parter og forudgående sikrer sig, at de har mulighed for at give møde det pågældende tidspunkt. Men der er hverken krav eller anbefaling herfor.

Ved en afgørelse fra Responsumudvalget givet af Ramhøj³⁵ beskrives en klage over, at en landinspektør ikke på anmodning ændrede mødedatoen. Responsumudvalget er en del af landinspektørernes egen brancheorganisation. Responsumudvalget vurderede i sagen, at det er god landinspektørskik at imødekomme en sådan anmodning. Dette på trods af, at udvalget samtidig måtte konstatere, at der ikke findes regler eller praksis for flytning af mødedatoen af skelforretningen på parternes anmodning.

Matrikelmyndighedens regeltolkning synes at læne sig her op ad, idet der i en konkret sag henvises til Responsumudvalgets afgørelse. Det drejer sig om sagen j.nr. KMS-203-00009, hvor matrikelmyndigheden oplyser en part, at ved afholdelse af skelforretninger findes *"ingen regler for ændring af mødetidspunktet, hvis en part anmoder herom. Det er Geodatastyrelsens opfattelse, at landinspektøren så vidt mulig bør imødekomme en parts rimelige anmodning herom. Formålet med mødet er således at give parterne mulighed for mundtligt at forklare landinspektøren om forhold, som kan have betydning for afgørelsen. Der kan dog være situationer, hvor landinspektøren med god ret kan fastholde mødetidspunktet, f.eks. hvis en part bevidst forsøger at trække sagen i langdrag eller på anden måde obstruerer for dens løsning."*³⁷ I en efterfølgende besvarelse til klagers modpart understreger matrikelmyndigheden samtidig, at den ikke kan træffe afgørelse om ændring af mødetidspunktet. Ændringen anses som et spørgsmål om god landinspektørskik og som sådan hørende under Landinspektørnævnet. Samtidig anføres det, at selv om nævnet i givet fald vurderer, at mødetidspunktet burde være ændret, så gør det ikke nødvendigvis skelforretningen ugyldig. Det kan konstateres, at matrikelmyndigheden fortolker reglerne om god landinspektørskik således, at parternes ønsker så vidt muligt skal tilgodeses, og kun, hvor en part eksempelvis bevidst søger at obstruere en sag, skal landinspektøren ikke følge parternes ønsker.

Responsumudvalgets behandling af spørgsmålet om ændring af mødetid og den efterfølgende administrative regeltolkning baseres alene på en vurdering af god landinspektørskik. I ovennævnte sag (j.nr. KMS-203-00009) blev der ønsket, hvad der svarer til mere end seks ugers forberedelsestid. Efter god landinspektørskik er det ikke sikkert, at mere end seks ugers forberedelsestid er et rimeligt krav. Men spørgsmålet er, om det alene er god landinspektørskik, der kræver, at parterne har mulighed for at deltage, og at de i hvert fald sikres mod lovligt forfald.

Som nævnt lægger matrikelmyndigheden vægt på, at parterne har mulighed for at give modsvar og antager altså, at kontradiktionsprincippet i en vis udstrækning må antages at gælde ved skelfor-

retninger. Dermed er det et krav, at parterne sikres anledning til at give modsvar på sagens beviser, før sagen afgøres. Idet matrikelmyndigheden anlægger den regeltolkning, at parterne ikke har krav på bevisfremlæggelse før skelforretningen er det helt konsistent, når myndigheden stiller krav om, at parterne til gengæld har krav på deltagelse, da de således kan sikres adgang til modsvar ved at få forelagt beviserne under skelforretningen og altså før afgørelsen.

Ved hegnsynsforretninger er der anderledes klare regler, så sagen kan genoptages, hvis indklagede efterfølgende godtgør, at udeblivelse skyldes en af indklagede utilregnelig årsag. Desuden kan forretningen udsættes, hvis der forudgående meldes gyldigt forfald.³⁸ I dette regelsæt anvendes da også forhandlingsprincippet, der har som konsekvens, at manglende fremmøde fører til tabt sag. Sammenlignes i stedet med en anden lov med møder, hvor afgørelsen håndteres efter officialprincippet som ved skelforretninger, kan peges på den nye retssikkerhedslov, der i § 4 har udtrykkelige krav til sikring af parternes deltagelse i behandlingen af egen sag: *"Borgeren skal have mulighed for at medvirke ved behandlingen af sin sag. Kommunalbestyrelsen tilrettelægger behandlingen af sagerne på en sådan måde, at borgeren kan udnytte denne mulighed."*³⁹ Heraf må forudsættes, at parterne aktivt inddrages i fastlæggelse af mødetidspunktet.

I forhold til parternes bevisfremlæggelse før skelforretningen må det antages, at der kan anlægges samme regeltolkning som for landinspektørens bevisfremlæggelse før skelforretning. Som nævnt antager matrikelmyndigheden, at fremlæggelse før skelforretningen ikke er et krav. Dette på trods af den manglende forudgående fremlæggelses negative effekt på modpartens mulighed for forberedelse af modsvar.

Det gælder for såvel parterne som tredjeparter, der møder for at vidne om forhold af betydning for fastlæggelse af skellet, at de hverken har pligt til at møde, til at udtale sig eller til at tale sandt; de er ikke forhindret i at høre de øvrige deltagers udsagn, før de selv giver udtalelse; desuden får de ikke vidne-godtgørelse. I skelforretningsvejledningens afsnit 3 anføres kun den manglende pligt til at møde og til at udtale sig.

6. Konklusion

Skønt det ikke direkte fremgår af nedskrevne regler, så fremgår det tydeligt af skelforretningsvejledning og matrikelmyndighedens regeltolkning, at det alene er landinspektørens ansvar at oplyse sagen, idet skelforretninger følger officialprincippet. Reglerne om sagens oplysning blev fjernet fra lov og bekendtgørelsen ved udstykningsreformen i 1991, men der er næppe tvivl om, at lovbemærkningerne fastlægger, hvorledes landinspektørens skal oplyse sagen. Dog kan der konstateres en relativ konservativ administrativ praksis i forhold til bedømmelse af konkrete sager ved Landinspektørnævnet.

Efter matrikelmyndighedens regeltolkning skal landinspektøren sikre såvel parternes mulighed for at deltage under skelforretningen, som landinspektørens bevisfremlæggelse under skelforretningen. Det fremgår desuden, at matrikelmyndigheden forudsætter, at kontradiktionsprincippet er gældende ved skelforretninger, idet parterne under forretningen skal have adgang til at give modsvar. Matrikelmyndighedens regeltolkning er ikke baseret på reglernes ordlyd, men synes i stedet at være baseret på såvel kontradiktionsprincippet som tolkningen af god landinspektørskik.

Noter

- ¹ Artiklen er skrevet som led i et ph.d.-projekt om skelforretningsprocessen. Projektet er finansieret af Geodatastyrelsen med støtte fra Forsknings- og Innovationsstyrelsen.
- ² Vejledning nr. 61 af 12. juni 2003 om skelforretninger.
- ³ Lovbekendtgørelse nr. 1213 af 7. oktober 2013 om udstykning og anden registrering i matriklen.
- ⁴ Bekendtgørelse nr. 1084 af 17. september 2010 om skelforretninger.
- ⁵ Kendelse af 2. november 1999 Landinspektørnævnets Sag 205, offentliggjort på Landinspektørnævnets hjemmeside: <http://www.landinspektoernaevnet.dk/>
- ⁶ Karsten Revsbech, Carl Aage Nørgaard og Jens Garde, Forvaltningsret - Sagsbehandling, 7. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014, s. 145-146.
- ⁷ Ikke offentliggjort brev af 10. december 2002 fra Kort- og Matrikelstyrelsen til klager i sagen j.nr. U2002/3091D.
- ⁸ Ikke offentliggjort brev af 28. maj 1986 fra Matrikeldirektoratet til landinspektør i sagen j.nr. U1986/1828f.
- ⁹ Matrikeldirektoratet, Revision af udstykningsloven. Redegørelse nr. 3 om revision af udstykningsloven. Berigtigelser, skelsætning, private veje, 1987, s. 73.

- ¹⁰ Lovbekendtgørelse nr. 59 af 19. januar 2007 om hegn som ændret ved lov nr. 484 af 17. juni 2008 og lov nr. 1336 af 19. december 2008.
- ¹¹ Bendt Berg, Hegnsloven med kommentarer, 3. udgave, Forlag Bendt Berg, 2004, s. 228.
- ¹² Svend Balslev, "Spredte træk af landmålerens daglige liv" i Svend Balslev og Hans Ejner Jensen, Landmåling og Landmålere, Danmarks økonomiske opmåling, Den danske Landinspektørforening, 1975, s. 67.
- ¹³ Lars Buhl, Landinspektørloven med kommentarer, 2013, s. 9.
- ¹⁴ Svend Balslev, "Spredte træk af landmålerens daglige liv" i Svend Balslev og Hans Ejner Jensen, Landmåling og Landmålere, Danmarks økonomiske opmåling, Den danske Landinspektørforening, 1975, s. 68-69.
- ¹⁵ Lovforslag nr. L8, Folketinget 1989-90. Fremsat den 4. oktober 1989 af boligministeren. Forslag til Lov om udstykning og anden registrering i matriklen. Bemærkninger til lovforslaget.
- ¹⁶ Ikke offentliggjort brev af 10. december 2002 fra Kort- og Matrikelstyrelsen til klager i sagen j.nr. U2002/3091D.
- ¹⁷ Bekendtgørelse nr. 1676 af 20. december 2013 1088 af 17. september 2010 om matrikulære arbejder.
- ¹⁸ Karsten Revsbech, Carl Aage Nørgaard og Jens Garde, Forvaltningsret - Sagsbehandling, 7. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014, s. 149-150.
- ¹⁹ Kendelse af 26. august 1996 Landinspektørnævnets Sag 166, offentliggjort i Landinspektørens Meddelelsesblad – De blå sider 1996, Den danske Landinspektørforening, s. 37.
- ²⁰ Kendelse af 2. november 1999 Landinspektørnævnets Sag 205, offentliggjort på Landinspektørnævnets hjemmeside: <http://www.landinspektoernaevnet.dk/>
- ²¹ Finn Martensen, Landinspektøransvaret, En redegørelse vedrørende den praktiserende landinspektørs civile retlige ansvar, Den danske Landinspektørforenings Forlagsvirksomhed, 1981, s. 25.
- ²² Finn Martensen, Landinspektøransvaret, En redegørelse vedrørende den praktiserende landinspektørs civile retlige ansvar, Den danske Landinspektørforenings Forlagsvirksomhed, 1981, s. 27.
- ²³ Lars Ramhøj, Hvor ligger skellet?, 1. udgave, Gad Jura, 1998, s. 195-197.
- ²⁴ Kendelse af 2. november 1999 Landinspektørnævnets Sag 205, offentliggjort på Landinspektørnævnets hjemmeside: <http://www.landinspektoernaevnet.dk/>
- ²⁵ Ikke offentliggjort brev af 19. januar 2008 fra klager til Landinspektørnævnet i Landinspektørnævnets Sag 310.
- ²⁶ Ikke offentliggjort brev af 3. juni 2008 fra Landinspektørnævnet til klager i Landinspektørnævnets Sag 310.
- ²⁷ Ikke offentliggjort mail af 18. december 2009 fra Kort- og Matrikelstyrelsen til landinspektør i sagen j.nr. KMS-2010-00005.
- ²⁸ Lars Ramhøj, Hvor ligger skellet, 1. udgave, Gad Jura, 1998, s. 198.

- ²⁹ Ikke offentliggjorte brev af 15. februar 2011 fra Kort- og Matrikelstyrelsen til landinspektør i sagen U2010-65704.
- ³⁰ Bernhard Gomard og Michael Kistrup, *Civilprocessen*, 7. udgave, Karnov Group Denmark A/S, 2013, s. 28.
- ³¹ Karsten Revsbech, Carl Aage Nørgaard og Jens Garde, *Forvaltningsret - Sagsbehandling*, 7. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014, s. 196.
- ³² Bekendtgørelse nr. 433 af 22. april 2014 af forvaltningsloven.
- ³³ Karsten Revsbech, Carl Aage Nørgaard og Jens Garde, *Forvaltningsret - Sagsbehandling*, 7. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014, s. 197-198.
- ³⁴ Bendt Berg, *Hegnsloven med kommentarer*, 3. udgave, Forlag Bendt Berg, 2004, s. 225.
- ³⁵ Lars Ramhøj i *Landinspektørens Meddelelsesblad – De blå sider* 2003, Den danske Landinspektørforening, s. 44. Dato for afgørelse fremgår ikke.
- ³⁶ Ikke offentliggjort mail af 18. oktober 2013 fra matrikelmyndigheden til klagende part i skelforretning i sagen J.nr. KMS-203-00009.
- ³⁷ Ikke-offentliggjort mail af 22. oktober 2013 matrikelmyndigheden til klagers modpart i sagen J.nr. KMS-203-00009.
- ³⁸ Bekendtgørelse af lov nr. 59 af 19. januar 2007 om hegn § 34, stk. 6. og 7.
- ³⁹ Bekendtgørelse af lov nr. 983 af 8. august 2013 om retssikkerhed og administration på det sociale område § 4

